

УДК 349.42:34

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.40>

МІСЦЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Денисяк М.М.,
здобувач вищої освіти
ступеня доктора філософії з міжнародного права
кафедри морського та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

Денисяк М.М. Місце сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання.

У статті досліджується місце сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання, зокрема в контексті забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку.

Розглядаються основні міжнародно-правові акти та інституції, які впливають на регулювання аграрної сфери, включаючи документи ООН та Світової організації торгівлі. Особливу увагу приділена ФАО. Визначено, що з-поміж нормативних документів ФАО особливої уваги заслуговують Добровільні керівні принципи щодо відповідального управління правами на землю, рибні ресурси та ліси в контексті національної продовольчої безпеки, які формують основу для політики багатьох країн.

Окреслюються проблеми, які існують у впровадженні та гармонізації міжнародних норм аграрного права на національному рівні. Різні країни мають різний рівень правової та інституційної спроможності, що може призводити до нерівномірного застосування міжнародних стандартів.

Підкреслено, що важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту навколишнього середовища та підтримкою економічного розвитку країн, особливо тих, що розвиваються. І це вимагає більш тісної співпраці між міжнародними організаціями, національними урядами та іншими зацікавленими сторонами для розробки гнучких та інклюзивних правових механізмів, які враховують специфіку кожної країни та сприяють досягненню цілей сталого розвитку.

Сільськогосподарське виробництво не обмежується тільки внутрішнім регулюванням, а стає об'єктом багатокomпонентного міжнародно-правового впливу: торговельних, екологічних, біотехнологічних і гуманітарних режимів, які взаємодіють як у вигляді обов'язкових норм, так і через м'яке право, стандарти і політичні ініціативи. Це питання вимагає подальшого дослідження.

У результаті дослідження формуються висновки щодо важливості подальшого вдосконалення міжнародно-правового регулювання сільськогосподарського виробництва повинно базуватися на принципах справедливості, ефективності та сталості, забезпечуючи при цьому належний захист прав фермерів, збереження біорізноманіття та продовольчу безпеку для всіх.

Ключові слова: сільське господарство, міжнародне право, аграрне право, міжнародно-правове регулювання, продовольча безпека, аграрна політика.

Denysiak M.M. The place of agricultural production in the system of international legal regulation.

The article examines the place of agricultural production in the system of international legal regulation, in particular in the context of ensuring food security and sustainable development.

The main international legal acts and institutions that influence the regulation of the agricultural sector are considered, including documents of the UN and the World Trade Organization. Special attention is paid to FAO. It is determined that among the normative documents of FAO, the Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Rights to Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security deserve special attention, which form the basis for the policies of many countries.

The problems that exist in the implementation and harmonization of international norms of agricultural law at the national level are outlined. Different countries have different levels of legal and institutional capacity, which can lead to uneven application of international standards.

It is emphasized that it is important to ensure a balance between the need to protect the environment and support the economic development of countries, especially developing ones. And this requires closer cooperation between international organizations, national governments and other stakeholders to develop flexible and inclusive legal mechanisms that take into account the specifics of each country and contribute to the achievement of sustainable development goals.

Agricultural production is not limited only to domestic regulation, but is becoming the object of multi-component international legal influence: trade, environmental, biotechnological and humanitarian regimes, which interact both in the form of binding norms and through soft law, standards and political initiatives. This issue requires further research.

As a result of the study, conclusions are formulated on the importance of further improving international legal regulation of agricultural production, which should be based on the principles of fairness, efficiency and sustainability, while ensuring adequate protection of farmers' rights, preservation of biodiversity and food security for all.

Key words: agriculture, international law, agrarian law, international legal regulation, food security, agrarian policy.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, сталого розвитку та економічної стабільності як на національному, так і на міжнародному рівнях. У зв'язку з цим, ефективне міжнародно-правове регулювання аграрної сфери набуває особливого значення.

Проте, сучасна система міжнародно-правових інструментів, що регулюють сільськогосподарське виробництво, стикається з низкою викликів. Серед них – недостатня уніфікація правових норм, що призводить до правових колізій між міжнародними договорами та національним законодавством; обмежена ефективність механізмів імплементації міжнародних стандартів у внутрішні правові системи; а також відсутність чітких критеріїв для оцінки відповідності національної аграрної політики міжнародним зобов'язанням.

Крім того, глобальні виклики, такі як зміна клімату, зростання населення та обмеженість природних ресурсів, вимагають від міжнародного співтовариства перегляду існуючих правових підходів до регулювання сільськогосподарського виробництва. Це включає необхідність розробки нових правових механізмів, що забезпечують баланс між економічними інтересами, екологічною стійкістю та соціальною справедливістю.

У цьому контексті виникає потреба в комплексному аналізі існуючих міжнародно-правових інструментів, оцінці їхньої ефективності та розробці рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання сільськогосподарського виробництва на міжнародному рівні. Такий підхід сприятиме формуванню більш справедливої та стійкої глобальної аграрної політики.

Метою даної статті є комплексний аналіз місця сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання з урахуванням сучасних викликів глобалізації, продовольчої безпеки та сталого розвитку.

Стан опрацювання проблематики. Питання міжнародно-правового регулювання сільськогосподарського виробництва є предметом активного наукового обговорення в межах аграрного, міжнародного публічного та екологічного права. Українські вчені зробили значний внесок у дослідження цієї тематики. Зокрема, професорка Т.С. Новак у своїй статті аналізує міжнародно-правове регулювання аграрно-трудових відносин, пропонуючи авторське визначення цього поняття та підкреслюючи важливість міжнародних угод у сфері сільськогосподарської праці [1].

У колективній монографії «Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку» під редакцією А.П. Гетьмана та Т.В. Курман розглядаються актуальні проблеми аграрно-правового та земельно-правового регулювання в Україні, що включає аспекти міжнародного співробітництва та імплементації міжнародних стандартів [2].

Також варто відзначити навчальний посібник «Аграрне право України» за редакцією Т.Є. Харитонові та І.І. Каракаша, де розглядаються питання правового забезпечення аграрної та земельної реформи, діяльності суб'єктів аграрного права та використання природних ресурсів у сільському господарстві [3].

Ці праці свідчать про глибоке опрацювання проблематики міжнародно-правового регулювання сільськогосподарського виробництва в українській науковій спільноті та підкреслюють актуальність подальших досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство традиційно вважалося сферою внутрішньої компетенції держав, однак у XXI столітті його регулювання дедалі активніше переходить у площину міжнародного публічного права. Це зумовлено взаємозалежністю продовольчих систем, транскордонною природою екологічних викликів, поширенням біотехнологій, а також зобов'язаннями держав у сфері прав людини [4, с. 30].

У сфері міжнародної торгівлі ключовим нормативним актом є Угода про сільське господарство Світової організації торгівлі, прийнята у 1995 році. Вона встановлює правила щодо внутрішньої підтримки, експортних субсидій і доступу до ринку, обмежуючи протекціоністські підходи до аграрного виробництва [5]. Доповненням до неї слугує Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (SPS Agreement), яка вимагає наукової обґрунтованості заходів держав щодо безпечності продуктів харчування, тварин і рослин [6].

Важливу роль у формуванні стандартів і політики в аграрній сфері відіграє Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). З-поміж нормативних документів ФАО особливої уваги заслуговують Добровільні керівні принципи щодо відповідального управління правами на землю, рибні ресурси та ліси в контексті національної продовольчої безпеки (2012), які формують основу для політики багатьох країн [7]. Крім того, спільно з ВООЗ, ФАО координує діяльність Комісії Codex Alimentarius, яка встановлює стандарти якості, гігієни та маркування харчових продуктів для міжнародної торгівлі [8].

Сільськогосподарське виробництво є також предметом міжнародно-правового регулювання в екологічному контексті. Такі договори, як Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992) та Паризька угода (2015), прямо вказують на необхідність зменшення впливу аграрного сектора на клімат і забезпечення його адаптації до кліматичних змін [9]. У Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням (1994) визнається необхідність захисту ґрунтів і водних ресурсів як складових сталого агровиробництва [10].

Особливого значення в умовах поширення біотехнологій набули договори у сфері біобезпеки. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття (2000) регулює транскордонне переміщення генетично модифікованих організмів і передбачає інформовану згоду приймаючої сторони [11]. А Нагойський протокол (2010) встановлює міжнародні механізми розподілу вигод від використання аграрних генетичних ресурсів [12]. Також, Міжнародний договір про генетичні ресурси рослин для продовольства і сільського господарства спрямований на збереження та стале використання генетичних ресурсів рослин, що є основою для забезпечення продовольчої безпеки та адаптації до змін клімату.

Проте, існують виклики у впровадженні та гармонізації цих міжнародних норм на національному рівні. Різні країни мають різний рівень правової та інституційної спроможності, що може призводити до нерівномірного застосування міжнародних стандартів. Крім того, деякі міжнародні ініціативи, такі як Регламент ЄС щодо запобігання вирубці лісів (EUDR) [13], викликають занепокоєння серед країн-експортерів, які вважають, що такі заходи можуть негативно вплинути на їхній експорт та малі фермерські господарства.

У зв'язку з цим, важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту навколишнього середовища та підтримкою економічного розвитку країн, особливо тих, що розвиваються. Це вимагає більш тісної співпраці між міжнародними організаціями, національними урядами та іншими зацікавленими сторонами для розробки гнучких та інклюзивних правових механізмів, які враховують специфіку кожної країни та сприяють досягненню цілей сталого розвитку.

Право на продовольство як елемент сільськогосподарського виміру прав людини закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966), де у статті 11 передбачено зобов'язання держав забезпечити доступність і достатність харчування [14]. Новий вимір цього підходу репрезентує Декларація ООН про права селян та інших осіб, що працюють у сільській місцевості (2018), яка визнає права селян на землю, насіння, воду та справедливу участь у аграрних ланцюгах постачання [15].

Досліджуючи питання реалізації сільськогосподарської продукції, необхідно окреслити сучасну ситуацію з реалізацією сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану, адже правові норми завжди мають відштовхуватись від фактичних суспільних відносин і, врегу-

льовуючи їх, змінювати їх сутність. З аналізу останніх публікацій, присвячених реалізації сільськогосподарської продукції, стає очевидним, що у зв'язку з терористичною діяльністю РФ посилюється «інформаційна війна» у досліджуваній сфері, зокрема щодо експорту зернових культур. Блокування українських портів не тільки позбавляє доходів українських сільськогосподарських виробників, а й провокує продовольчу кризу на світовому рівні, загрожує реальним голодом для держав, що розвиваються [2, с. 290].

Станом на 2025 рік реалізація сільськогосподарської продукції в Україні залишається складною через тривалий воєнний стан, що спричинив низку системних викликів для аграрного сектору. Одним із головних бар'єрів є порушення логістичних ланцюгів. З початком повномасштабного вторгнення значна частина експортної інфраструктури – порти, залізничні вузли, елеватори – зазнали пошкоджень або опинилися в зоні бойових дій. Це призвело до затримок у постачанні продукції та зростання витрат на транспортування, що, в свою чергу, ускладнило експортні операції та зменшило доходи аграріїв [16].

Крім того, значна частина сільськогосподарських угідь стала непридатною для використання через мінування та забруднення важкими металами. На деяких ділянках фронту вміст шкідливих речовин у ґрунтах у 25 разів перевищує норму, що робить вирощену на цих територіях продукцію небезпечною для споживання [17, с. 20].

З метою стабілізації ситуації, уряд України впровадив Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року, яка передбачає адаптацію аграрної політики до стандартів ЄС, підтримку малих фермерських господарств та розвиток сільських територій [18].

Крім того, станом на 2024 рік Україна продовжує активну імплементацію положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у сфері сільського господарства. Загальний прогрес у виконанні зобов'язань за Угодою становить 81% (аграрний сектор – 63 %), що свідчить про значний поступ у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами [17, с. 5]. У аграрному секторі особливу увагу приділено адаптації законодавства до вимог ЄС, зокрема щодо санітарних та фітосанітарних заходів, безпеки харчових продуктів, насінництва та сертифікації.

Незважаючи на досягнення, аграрний сектор України продовжує стикатися з викликами, зокрема, обмеженим доступом до фінансування, нестачею робочої сили та високими ризиками для безпеки працівників. Для забезпечення стійкості та розвитку сільського господарства в умовах воєнного стану необхідне комплексне вирішення цих проблем, включаючи міжнародну підтримку, інвестиції в інфраструктуру та технології, а також ефективну державну політику, спрямовану на підтримку всіх учасників аграрного ринку.

Таким чином, сільськогосподарське виробництво вже не обмежується внутрішнім регулюванням, а стає об'єктом багатокомпонентного міжнародно-правового впливу. Його місце в системі міжнародного права визначається перехрестям торговельних, екологічних, біотехнологічних і гуманітарних режимів, які взаємодіють як у вигляді обов'язкових норм, так і через м'яке право, стандарти і політичні ініціативи. Сучасні виклики вимагають посилення координації між цими режимами з метою забезпечення сталості аграрного виробництва та реалізації права людини на харчування.

Висновки. Міжнародно-правове регулювання сільськогосподарського виробництва є складною та багатогранною системою, що охоплює широкий спектр правових інструментів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку та захисту навколишнього середовища. Ці інструменти включають як обов'язкові міжнародні договори, так і м'яке право, що встановлює стандарти та рекомендації для держав-членів.

Одним із ключових документів у цій сфері є Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (SPS Agreement), яка встановлює правила для захисту здоров'я людей, тварин і рослин, забезпечуючи при цьому, щоб такі заходи не створювали необґрунтованих перешкод для міжнародної торгівлі. Ця угода зобов'язує країни-члени базувати свої заходи на наукових даних та міжнародних стандартах. Крім того, Міжнародна конвенція із захисту рослин спрямована на запобігання поширенню шкідників рослин та встановлює міжнародні стандарти фітосанітарних заходів, що сприяє безпечній торгівлі рослинною продукцією.

Таким чином, подальше вдосконалення міжнародно-правового регулювання сільськогосподарського виробництва повинно базуватися на принципах справедливості, ефективності та сталості, забезпечуючи при цьому належний захист прав фермерів, збереження біорізноманіття та продовольчу безпеку для всіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новак Т.С. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання аграрно-трудових відносин. *Law. Human. Environment*. 2019. Vol. 10, No 4. С. 36–45.
2. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А.П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
3. Аграрне право України: навчальний посібник / за ред. Т.Є. Харитонової, І.І. Каракаша. Одеса: Юридична література, 2017. 436 с.
4. Єрмоленко В.М. Аграрне право: підзаконні акти Верховної Ради України як джерело аграрного права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право*. 2014. Вип. 197(2). С. 29–35.
5. Agreement on Agriculture, WTO, 1995. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ag_e.htm (дата звернення: 26.05.2025).
6. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement), WTO, 1995. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsund_e.htm (дата звернення: 26.05.2025).
7. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security, 2012. URL: <https://www.fao.org/fishery/ru/publications/55153> (дата звернення: 26.05.2025).
8. Codex Alimentarius Commission. *Procedural Manual*, 28th ed., FAO/WHO, Rome, 2020. URL: <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/publications/procedural-manual/en/> (дата звернення: 26.05.2025).
9. The Paris Agreement, 2015. URL: <https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement> (дата звернення: 26.05.2025).
10. United Nations Convention to Combat Desertification (UNCCD), 1994. URL: https://www.unccd.int/sites/default/files/2022-02/UNCCD_Convention_ENG_0_0.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
11. Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, 2000. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/2000/01/20000129%2008-44%20pm/ch_xxvii_08_ap.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
12. Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization, 2010. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-8-b&chapter=27&clang=_en (дата звернення: 26.05.2025).
13. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the making available on the Union market as well as export from the Union of certain commodities and products associated with deforestation and forest degradation and repealing Regulation (EU) No 995/2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0706> (дата звернення: 26.05.2025).
14. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (дата звернення: 26.05.2025).
15. United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas, 2018. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1650694?ln=ru&v=pdf> (дата звернення: 26.05.2025).
16. Реалії сільського господарства під час війни. Виклики та можливості. Головне управління Держпродспоживслужби в Хмельницькій області, 21 листопада 2023. URL: https://consumerhm.gov.ua/3536-realiji-silskogo-gospodarstva-pid-chas-vijni-vikliki-ta-mozhливosti?utm_source (дата звернення: 02.06.2025).
17. Риковська О., Фраер О., Михайленко О. Аналіз стану сільського господарства України та імплементація нормативно-правових актів ЄС, дотичних до аграрних та доквіллєвих питань / за ред. М. Белкіна, А. Даниляк. Київ: ГО «Екодія», 2024. 22 с.
18. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1163-р від 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2025).